

İslam Mimarisinde “Çift Cidarlı Kubbe” Uygulaması ve Anadolu’dan Bazı Örnekler

Evindar Yeşilbaş *

Öz

Devletlerin sanat üslubunun bir parçası olarak da görülen kubbe formları, karakteristik özellikler arasında değerlendirilmektedir. Mimaride bir mekânın üzerine örtmeye yarayan, yarım küre formundaki örtü elemanı olan kubbe, Roma dönemi mimarisinde önemli örnekleri ile ön plana çıkar. Daha sonraki süreçte farklı devletlerin katkılarıyla bölgesel özellikler taşıyacak bir form kazanır. Kubbe yapımında farklı bir uygulama olarak karşımıza çıkan “çift cidarlı kubbe” örtü sistemi, genellikle dıştan ve içten aynı kubbe formuna sahip olabildiği gibi içten düz kubbe, dıştan farklı bir kabuk formuyla da örtülü olabilmektedir. Çift cidarlı kubbe ilk kez İnan bölgesinde, Büyük Selçuklularda, daha sonra Artuklu, İlhanlı ve Akkoyunlu dönemlerinde de tercih edilmiştir. Timurlu ve Safevî dönemlerinde ise en güzel örnekleri inşa edilmiştir. Bu çalışmanın amacı İslam mimarisinin en önemli eserlerinde görülen çift cidarlı kubbe uygulamasının başlıca etkenlerini, eserlerini ve kökenlerini tespit etmektir. Çalışmada “çift cidarlı kubbe uygulaması” başlığı altında çift cidarlı kubbe sisteminin kökeni ve ne tür kaygılar sonucu ortaya çıkmış olabileceği üzerinde durulduktan sonra değişik coğrafyalarda ki bazı örneklerine yer verilecektir. Daha sonra Anadolu’da ki “çift cidarlı kubbe” örneklerine değinilecektir. Bu çalışma ile çift cidarlı kubbe uygulamasının mimarlık tarihi içindeki önemine değinilerek, konu ile ilgili bilgilerin derlendiği toplu bir çalışma literatüre kazandırılmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Metropol, özgürlük, modernite, para ekonomisi, zihinsel bozulma

---

* Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi

E-mail: evindaryesilbas@gmail.com

Orcid: <http://orcid.org/0000-0002-2420-5620>

Geliş Tarihi: 14.11.2020 ▪ Kabul Tarihi: 31.12..2020

The Application of "Double-Shelled Dome" in Islamic Architecture and Some Examples From Anatolia

Evindar Yeşilbaş*

Abstract

Dome forms are also seen as part of the States' artistic style. It is also considered among the characteristic features. The dome forms, which are seen as a part of the art style of the states, are considered among the characteristic features. The dome, which is a cover system in the form of a hemisphere, serves to cover a space in architecture. It stands out with important examples in Roman-era architecture. In the following process, it gains a state that will have regional characteristics with the contributions of different states. The "double shell dome" covering system appears as a different application in dome construction. It can generally have the same dome form both from the outside and from the inside, and it can also be covered with a different shell form from the outside. It emerged for the first time in the Iranian region in Great Seljuks. It was preferred in the Artuklu, İlhanlı and Akkoyunlu periods. It completed its development in the Timurid and Safavid periods. The aim of this study is to determine the main factors, works and origins of the double-walled dome application, which is considered one of the most important inventions of the architecture of the Islamic states. In our study, under the title of "double-shell dome application", the examples of application in different geographies, the origin of the double-walled dome system and how it might have emerged are emphasized. In the next section, some examples of structures in Anatolia where the double-shell dome technique was applied are given. In this study, the importance of double-walled dome application in architectural history will be emphasized. This study will be brought to the literature.

Keywords: Islamic Architecture, mausoleum, dome, covering system, double shell dome

---

* Doç. Dr., Mardin Artuklu University

E-mail: evindaryesilbas@gmail.com

Orcid: <http://orcid.org/0000-0002-2420-5620>

Received Date: 14.11.2020 ■ Accepted Date: 31.12.2020

Şehir ve Medeniyet Dergisi *Journal of City and Civilization* ISSN: 1308-8386

<http://www.sehivemedeniyetdergisi.org>

Giriş

Kubbe, mimari yapılarda mekânın üzerini örten yarım küre forma sahip bir yapı elemanıdır. İşlevsel bakımdan mekândaki akustiği düzenleyen kubbe, estetik açıdan ise iç mekânı bütünleştirme hissiyatı ve dairesel hareketi doğurur. Kavisli formu ile mimarinin, teknik anlamda ise mühendisliğin ortak ürettiği olan kubbe, mekânın gelişimine de katkı sunmaktadır. Tarihi süreçte kullanım alanı bulan kubbe ölçü bakımından da büyüyerek mimari kütlelerin kompozisyonunu da önemli oranda etkilemiştir.

İlk kubbe formları, göçebe Türk toplumunda otağ çadırlarında görülmektedir. Harçsız yapılan ve Batı Sanatında Roma Çağı'nın sonuna kadar da kullanım bulan "yalancı" kubbelerin de kökeni Doğu Sanatı olarak bilinir. Roma'daki Panteon'da kullanılan kubbe, mekân gelişimi ve kubbe mimarisi bakımından bir dönüm noktası sayılacak nitelikte olup, tek ve toplu bir mekân oluşturmak amacıyla uygulanmıştır. Bu yapı, bir anlamda Hıristiyanlığın yayılmasından önce tek tanrılı inanç sistemine hazırlık yapan bir eser kimliğindedir (Mülayim, 2002, s.300). Romalılar, yapılarda geniş iç mekân ve etkileyici-uhrevi bir mekân algısı yaratmak kaygısıyla kubbe örtü sistemini daha sonraki birçok yapıda da kullanmışlardır. Tarihi süreçte kubbenin gelişimine bakıldığında ölçü olarak gittikçe büyüyüp yapının dıştan kütleli kompozisyonunu önemli ölçüde yönlendirdiği, iç mekânda ise kavramsal niteliğiyle mimariyi anlamlı kılma hizmetine yardımcı olduğu söylenebilir (Mülayim, 2002, s.302). Özellikle dini mimaride tercih edilen kubbe, insanlar tarafından mekânsal kurgunun algılanışında ve sembolizmi kavramalarında kolaylık sağlamaktadır.

İslam mimarisinde ise bilinen ilk kubbeli yapı, Kudüs'de bulunan Kubbet-üs Sahra'dır¹. Genel olarak İslam mimarisinde hem merkezî mekânı, hem de dinin, devletin etki ve gücünü anlatmak için kullanılan formlar arasında, kubbe ön plana çıkan bir unsurdur. Göksel İlahî'yi simgeleyen kubbenin altında insanoğlunun Tanrı ile buluştuğu düşünülerek kutsal mekânın sembolü şeklinde değerlendirilir (Oktay Çerezci, 2020, s.705). Merkezi mekân anlayışı, mekânları büyük çaplı kubbelerle örtme eğilimi, hemen her devletin mimaride uğraştıkları alan sayılır. Kub-

---

¹ 689-691 yılları arasında Abdülmelik b. Mervan tarafından inşa ettirilen yapı, Kudüs'ün fethinden sonra Hz. Ömer'in yaptırdığı mescidin yerine inşa edildiği için " Ömer Camii " olarak da bilinmektedir (Yetkin, 1965, s.17).

benin yapılarda anıtsallık yarattığı şüphesiz bir gerçektir. Anıtsallığı ve devletin gücünü simgeler nitelikte kubbe yapımının yanı sıra anıtsal taç kapılar, yüksek kubbe kasnakları, minareler, süsleme repertuarı ve yoğunluğu da uygulama alanı bulmuştur.

İslam tarihinde mimari tasarımlar birbirini izleyen, fakat birbirinden çok belirgin çizgi ve detaylarla ayrılan aşamalardan geçmiştir. Yeni fethedilen topraklarda yeni kent toplumunun oluşumunda, kent imajının yaratılmasında mimari yapıların ve özellikle de mimaride kullanılan yapı elemanlarının formları, fiziki olguların başında gelmektedir. İslam Devletlerinin zengin mimari mirasının kimlik meselesini ve üslupsal özelliklerini sergiledikleri bir unsur olarak kubbe, her zaman önemini korumuştur. Bazı dönemlerde ön plana çıkan mimarlar tarafından kubbenin kullanımını duyarlı, usta işi tasarımlarla döneme damgasını vurabilmiştir.

Kubbe uygulamasının farklı bir çeşidi olarak değerlendirdiğimiz “çift cidarlı kubbe”de, iki kabuk kullanımı söz konusudur. Kubbenin iç ve dış kabuğu aynı olabildiği gibi içi yarım küre, dışı nervürlü de olabilmektedir. Özellikle erken örnekleri Büyük Selçuklular Döneminde görülmekle birlikte, Timurlu Dönemi Sanatında en ihtişamlı örnekleri ile karşımıza çıkmaktadır. Anadolu İslam Mimarisinde hem Beylikler hem de Osmanlı Döneminde çift cidarlı kubbe formlarının farklı uygulamalarıyla karşılaşmaktayız.

Çalışmamız, literatür taraması sonucu, bir derleme niteliğinde olup çift cidarlı kubbe formunun kullanıldığı önemli yapıların bir arada sunulmasını amaçlamaktadır. Çalışmamızda “çift cidarlı kubbe” uygulaması başlığı altında, Anadolu coğrafyası dışındaki ilk uygulama örnekleri, çift cidarlı kubbe sisteminin kökeni ve ne tür kaygılar sonucu ortaya çıkmış olabileceği üzerinde durulmuştur. Sonraki bölümde, Anadolu’daki yapılarından çift cidarlı kubbe tekniğinin uygulandığı örneklerden bazıları bir başlık halinde ele alınmıştır. Bu çalışma ile çift cidarlı kubbe uygulamasının mimarlık tarihi içindeki önemine değinilerek, tespit edilen örnekler de derli toplu bir çalışma ile literatüre kazandırılmış olacaktır.

“Çift Cidarlı Kubbe” Uygulaması

İslam mimarisi yığma yapılarında kubbe, tonoz, kemer gibi kavisli yapı elemanlarının oluşturduğu mekânsal karakter, aynı zamanda strüktürel dayanıklılığı da artırmıştır. Kubbenin uygulama biçimi bölgesel anlamda farklılık göstermekle birlikte, özellikle en yoğun uygulama alanı cami, medrese, türbe gibi yapılarda olmuştur. Çift kabuk sisteminin içten kubbe, dıştan külah veya farklı profillerde kubbe

kabukları ile radyal geometrik düzenlemelerle karşılaşmak mümkündür². Çalışmamızın konusunu oluşturan çift cidarlı sistemde kubbe, çift kabuk şeklinde uygulanarak, çok uzaklardan dahi görülebilen abidevi yapı görünümü elde etmiştir (Kafesoğlu, 2014). Uygulamada gövdenin üzerinde içteki ilk kubbe kabuğunu da örtecek kadar yükselen ikinci bir kubbe kullanılmaktadır. İran'da daha çok türbe yapılarında ortaya çıkıp, uzun bir dönem varlığını sürdürmüş olan bu örtü sistemi sembolik, estetik ve pratik kaygılar sonucunun bir ürünüdür. Kullanım bakımından çift kubbe, yapıyı hava koşullarına karşı da koruduğu söylenebilir. Çift cidarlı kubbe sistemi mimarlık bakımından olduğu kadar mühendislik bakımından da önem taşır. Bu uygulama, mühendislik ve matematik arasındaki teorik ve pratik ilişkinin bir anlamda sağlam ve doğru inşaat teknikleri ile gösterimini oluşturmaktadır. Kubbenin dışarıya doğru açılıyor olması kuvvetini ve yük dağılımını içeriye doğru çevirerek statik bakımdan yapının dayanıklılığını arttırmaktadır (Yetkin, 1965, s.151).

Sembolik anlamda, yapı kurgusuna güçlü destek veren çift kubbe, yapılara yüksek iyilik ve anıtsal bir ifade kazandırmıştır. Yapıların kutsal karakteri kubbe ile taçlandırılmıştır. Bu derece yüksek kasnağa oturan kubbenin İslam düşüncesi altında sivil ve manevi otoritenin sembolü olduğunu söyleyebiliriz.

Estetik açıdan anahat ve kubbe yüksekliğinin vurgulanması, iç yüksekliğin ve kubbe odasının düzgün planlı ve abartıdan uzak boyutlarla inşasını gerektirmiştir. Aksi halde abidevi kubbe doğrudan taşıyıcı duvarlara otursaydı, planda boyutlar arasındaki ilişki tatmin edici olmazdı. Pratik açıdan çift kubbe sisteminin avantajı, iki kubbe arasında boşluk bırakılarak gerekli görülen durumlarda örtü tamirinde kolaylık sağlaması ile açıklanabilir (Donald, 1955, s.64-65). Kubbe altında kalan mekânın havası bir anlamda iki kubbe arasındaki boşlukla kontrol altına alınmış olduğu gibi aynı zamanda iki kabuk arasında oluşan boşluk, ses yalıtımı açısından da etkili olmalıdır.

Anadolu coğrafyası dışında çift cidarlı kubbe sisteminin uygulandığı bilinen erken örneklerinden biri, Büyük Selçuklu dönemine ait, Kazvin yakınındaki ikinci Karagan (Harrekan) Kümbeti (1093)'dir (Öney, 1981, s.43) (Şekil 1). İran bölgesinde Büyük Selçuklularda Merv'de Sultan Sencer Türbesi (Şekil 2) ve Serahs'ta Ebu Fazl Türbesi (Şekil 3) ile daha sonra Anadolu'da Artuklu, İlhanlı ve Akkoyunlu dönemi yapılarında kullanılmış olmakla birlikte, daha sonraki devirlerde özellikle

---

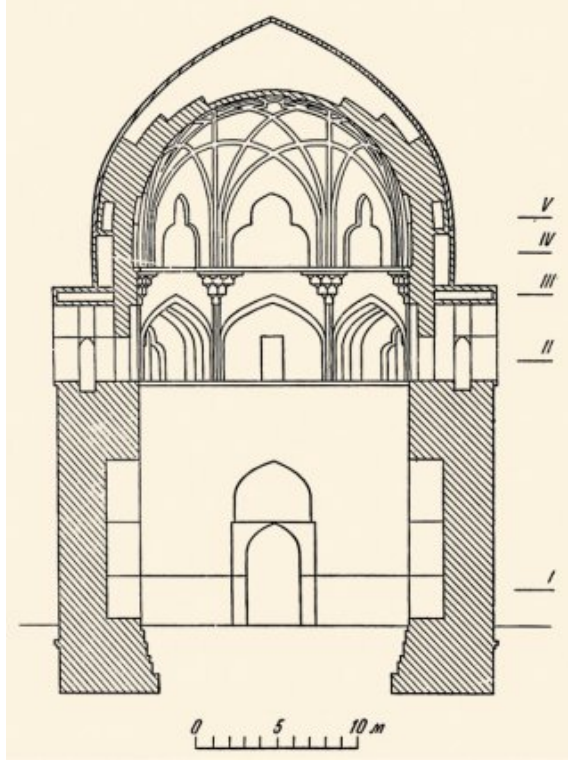
² Çift kabuk sisteminin dıştan farklı uygulamaları çalışma kapsamında değerlendirilmediği için detayları verilmemiştir, detaylı bilgi için belirtilen kaynağa bakınız (Ashkan ve Ahmad, 2010, s.287-319).

Memlûklar, Timurular ve Safevî zamanında, kulevârî tarzda yükseltilmiş kasnaklar üzerine kubbeli türbe tipleri ile gelişimini sürdürmüştür (Golombek ve Subtelny, 1992, s.5).

Orta Asya türbe mimarisinin zirvelerinden sayılan, Büyük Selçuklu eseri olan, Karagan (Harrekan) Kümbeti (1093) (Öney, 1981,s.43), İran’daki 1157 tarihi Sultan Sencer Türbesi (Donald, 1955, s.62) ve Ebu Fazl Türbesi (Sayan, 2009, s.540), çift kubbeli yapılarıyla bu mimari sistemin ilk örnekleri sayılırlar. 1067 ve 1093 yılları arasında tarihlenen Karagan Kümbeti, Kazvin-Hamedan yolu üzerindeki Ta-kistan şehri yakınlarında bulunan iki yapıdan oluşmaktadır. Tamamen tuğla malzemedeki yapılar her iki türbede de çift cidarlı kubbe kullanılmış olmasına karşın, kubbelerin dış kabukları yıkıldığından tam anlamıyla anlaşılabilir değildir. Sultan Sencer Türbesi, Sultan’ın vefatından önce yapımına başlanmış 1157 tarihinde inşası tamamlanmıştır. Tamamen tuğla malzemedeki türbe, taşıyıcı-destek sistemiyle birlikte çift cidarlı kubbe ile örtülmüştür (Çoruhlu, 2009, s.519-520). Anıtsal gövdeyi örten çift kubbeli tasarıma sahip türbenin dış kubbesinde günümüze ulaşmadığı ifade edilen firûze renkli sırlı tuğla çinilerin de kullanıldığı belirtilmektedir (Orman, 2012, s.464-466). Ebu’l Fazl Türbesi, 1024 yılında, tamamen tuğla malzeme ile inşa edilmiş, hem içten hem de dıştan sade ve süslemesizdir. İçten tromp geçiş öğelerine sahip kubbe dıştan hafif sivriltilerek uygulanmıştır.

Şekil 1. Karagan Kümbeti (Selçuklu Mirası, t.y)

Şekil 2. Sultan Sencer Türbesi Kesiti (Çoruhlu, 2009)

Şekil 3. Ebu'l Fazl Türbesi (Sayan, 2009)

İlhanlı Dönemi yapılarında da çift cidarlı kubbenin tercih edildiği görülmektedir. İlhanlılar, Anadolu Selçuklularının aksine, Büyük Selçuklu mezar anıtı geleneğini daha büyük form ve daha yoğun süslemeyle devam ettirmişlerdir. Geleneğin devamacısı olarak değerlendirilen yapıların başında Sultaniye’de bulunan Olcayto Hüdebende Türbesi gelir (Şekil 4). Olcaytu Han’ın ağır bir rahatsızlığın ardından 1316 yılında vefat etmesi üzerine kendisi tarafından inşa ettirildiği türbeye defnedilir (Özgüdenli, 2007, s.346). Türbe, şüphesiz hem bu geleneğin en görkemli, hem de İslâm sanatının en önemli yapıtları arasındadır. Türbe tamamen tuğladan inşa edilmiş olup sekizgen bir plana sahiptir. Sekizgen planlı yapının örtü sisteminde çift cidarlı kubbe uygulaması, Büyük Selçuklu geleneğine bağlılığı açıklar niteliktedir. Bu örtü sisteminde içteki kubbe daha alçak ve yarım daire formunda inşa edilirken, dıştaki kubbe daha yüksek profille kurgulanmıştır. Bugün büyük çoğunluğu dökülmekle birlikte, kubbenin dıştan mavi, firuze renkli sırlı çinilerle kaplı olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 4. Olcaytu Han Türbesi (Özgüdenli, 2007)

Bu kubbe (Çift cidarlı kubbe) uygulamasının şüphesiz en gösterişli örnekleri ve ustalık gerektiren tasarımları ile Timurlu dönemi mimarisi dikkat çeker. Timurlular 14. Yüzyıl sonlarından 16. Yüzyıl başlarına kadar İran’da hâkimiyet sürmüşlerdir (Alan, 2007, s.26; Aka, 2000, s.1). Bu süreçte İran’da kültürel ve sanatsal alan-

larda bir takım yenilik ve gelişmeler meydana gelmiştir. Günümüze ulaşan eser sayısı fazla olmamakla birlikte, mevcut eserler de büyük oranda tahribata uğramıştır. 14. Yüzyıl sonuna ve 16. Yüzyıl başına tarihlenen mimari eserler dikkate alındığında, Timurlular, İslam sanatı içinde “Timurlu beğenisi” veya “Timurlu rönesansı” olarak adlandırılan yeni bir üslup yarattıkları ifade edilmektedir (Başkan, 2013,s.1). Timurlu mimarisi estetik anlayışının oluşturulmasında ve uygulanmasında yeni teknoloji ve maliyet gerektiren malzemelerin tercih edilmesini gerekli kılmıştır (Kök, 2006, s.75; Bilici, 2018, s.7). Bu anlayışın yansımaları özellikle binaların dış cephelerinde yoğunlaşmıştır.

Timurlular, fethettikleri beldelerin meşhur mimar, usta, sanatkâr ve âlimlerini başşehre getirtip kültür, sanat ve mimarlık alanında önemli eser vermelerini sağladılar. Timurlu sarayları, cami, medrese, türbe ve dergâhları farklı mimari özelliklere sahip olup, yeni üslupla hem süsleme hem de yenilikler bağlamında zengin tasarımlarla inşa edilmişlerdir. Semerkand’daki Bibi Hanım Camii, Gûr-i Mîr, Şâh-ı Zinde Türbesi, Şirin Bike Ağa, Hasan Bike ve Çocuk Bike, Olcay ve Bibi Zeynep kabirleri, Meşhed’de Gevher Şad Camii, Mescid-i Şah, Anov’da Babür Camii, Herat’ta Medrese, Yesi’de Ahmed Yesevî Türbesi (Yılmaz, 1197, s.67) Timurluların mîmarlık ve sanat eserlerindedir.

Timurlu mimarisinin estetik anlayışına bağlı olarak yapıların yükseltilmiş kubbelele anıtsallık kazanabilmeleri ve çok uzak noktalardan dahi seçilebilmeleri amacıyla bu kubbe sistemiyle inşa edildikleri görülür. Bu kubbelerin uygulamasında içte yer alan kubbe normal ölçülerde olup, dıştaki ise daha yüksek olup çokgen ya da silindirik formda oldukça yüksek bir kasnağa oturmaktadır. Mimaride çoğunlukla kubbeye geçiş elemanı olarak kullanılan kasnaklar, Timurlu döneminde yüksek ölçüye sahip bağımsız mimari unsura dönüşerek içte kalan kubbeli alanın genişletilmesine imkân tanır (Golombek ve Subtelny, 1992, s.5). Kubbe kasnaklarının bu derece yükseltilerek vurgulanmasının altında Timur’un hükümdarlığının gücünü ve zenginliğini kanıtlama çabası yatmaktadır (Oktay Çerezci, 2020, s.705).

Timur’un anıt mezarı Gur-i Emir ve Yesi şehrinde yaptırılan Ahmet Yesevî Türbesi (Yılmaz, 1997, s.67) de devrin görkemini yansıtan önemli yapılarından. Gur-i Emir, Timur tarafından veliaht olarak kabul edilen torunu Muhammed Sultan Mirza için 1399-1403 yılları arasında yaptırılmış ve kendisi de ölünce buraya gömülmüştür (Şekil 5). Büyük ölçekli yapı, iki kat olarak yükselir. Ortada iki kat boyunca yükselen bir eyvan ve bunun etrafına simetrik olarak yerleşmiş pencereler görülür. Yerden 22,55 m. yüksekliğe sahip türbenin içten kubbeye geçişlerde pan-

dantifler kullanılmış, dış kubbe ise yuvarlak bir yüksek kasnak üzerine oturtulmuştur. Yüksek kasnak üzerine oturtulan çift cidarlı kubbe, dıştan yivli olup soğan biçimindedir (Beksaç, 1996, s.198; Pope, 1965, s.197; Lentz ve Lowry, 1989, s.36-46). Kubbe dıştan siyah ve firuze renkli çini mozaik tekniğinde geometrik motifler ve kûfi karakterli yazılarla süslenmiştir. Bu yapıda anıtsal kubbenin yıldızlarla yarırcasına göğe yükselmesi; Timur’un dünyayı egemenliği altına alma isteğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

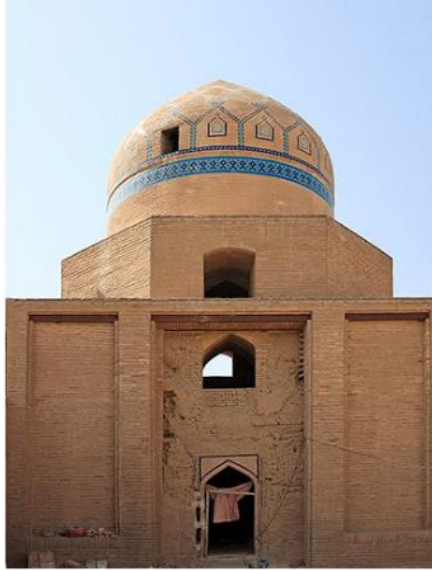
Şekil 5. Gur-i Emir Türbesi (TRT AVAZ, t.y)

Ahmet Yesevi Türbesi, Siriderya Nehri’nin doğusunda Türkistan şehrinde yer almaktadır (Hanoğlu, 1993, s.56). Külliyeinin türbe ve mescid bölümlerinin Ahmet Yesevi’nin ölümünden önce de var olduğu arkeolojik kazılardan belli olmuştur. Ahmet Yesevi’nin ölümünden sonra Timur tarafından külliye yıktırılarak 1396 yılında yeni külliye yapımına başlandığı bilinmektedir. Yeni külliye, mescid, kütüphane, hükümdar ve şeyh maksureleri ve türbe yapısından oluşmuştur. Tuğla malzemeli yapının girişinin iki yanında yer alan çifte minareli külliye, aslında tek bir yapı içinde çözümlenmiştir (Başkan, 2013, s.11). Kuzeyde yer alan türbe, mütevazi bir kubbe ile örtülüdür (Şekil 6). Oldukça yüksek bir kasnak üzerine oturan kubbe, içten sade, dıştan ise dilimli (nervürlü) bir biçimde sarı, siyah ve firuze renkli çinilerle kaplıdır. Külliyeinin kazanlık denemeydan kısmını örten kubbe ise 37.5 m. yükseklikte anıtsal niteliktedir. Bu kubbe de çift cidarlı sistem ile uygulanmış, dıştan sivriltilerek çini malzeme ile kaplanmıştır (Esin, 1989, s.162-163).

Şekil 6. Ahmet Yesevi Türbesi (Esin, 1989)

İsfahan'daki Sultan Bakht Aka türbesinde görülen kubbe formu da çift cidarlı olup, 1351-1352 yıllarında inşa edilmiş bir diğer örnektir (Şekil 7).

Şekil 7. Sultan Bakht Aka Türbesi (tripadvisor, t.y)

Mezar anıtlarında çift cidarlı kubbe anlayışını uygulayan bir diğer devlet Memlûklulardır. Memlûklular, malzeme olarak yerel geleneklere uyararak, Büyük Selçuklulardan farklı bir şekilde taş kullanmıştır. En ilgi çekici örnekler, Kahire'nin güneyindeki muhtemelen 14. yüzyıla ait türbelerdir. Sargıtmış, Sultan Hasan ve Sultan Kalavun Türbeleri yüksek kasnaklı ve çift cidarlı kubbelere örnek gösterilebilir (Bayhan, 2002, s.120-132; Yetkin, 1965, s.164-165). Memlûklular Devri'nde, Baybars el-Çeşnigir, Salar ve Sancar Cavli gibi genellikle kaburgalı (dilimli) olan kubbe tipleri ile de karşılaşılmaktadır (Behrens-Abouseif, 1996, s.18). Bunlar yüksekçe bir kasnak üzerine oturtulmuş yivli, çift kubbeleriyle Timurlu mimarisinin başyapıtlarından olan Gur Emir ile form bakımından benzerlik gösterir.

Babürlü Devleti yönetimi yıllarında 1569 yılına tarihlenen Hindistan, Dehli'de yer alan ve Humâyûn'a (1530-1556) ait türbede de yerden yaklaşık 47 m. yüksekliğine sahip çift cidarlı kubbe kullanılmıştır (Yetkin, 1965, s.206). Yine Hindistan'da bulunan ve dünya'nın en yüksek kubbelerinden biri olarak nitelendirilen Tac Mahal'de de kubbe çift cidarlı sisteme sahiptir (Bektaş, 2010, s.337-339) (Şekil 8). Şah Cihan'ın (1628-1658) 38 yaşında ölen eşi için yaptırdığı türbe Agra'dadır (Yetkin, 1965, s.208). Türbedeki mimari form ve süsleme detayları Selçuklu ve Timurlu sanatından izler taşımaktadır.

Şekil 8. Tac Mahal (İslam Ansiklopedisi, t.y)

Safeviler Dönemine ait, 1617 tarihli Rabi Türbesi'nin örtü sisteminde ve Mes-cid el İmam Cami'nin kubbe kurgusunda (Yetkin, 1965, s.191) (Şekil 9), Timurlu kubbeleri ile aynı teknik ve form kullanılmıştır (Ashkan ve Ahmad, 2010, s.293). İran'da yer alan bu yapılar, yüksek kasnaklar üzerine oturan çini mozaik süslemeleri ile bölgedeki Büyük Selçuklu yapı geleneğinin devamlılığının kanıtı olarak değeri-lendirilebilir.

Şekil 9. Rabi Türbesi (Ashkan ve Ahmad, 2010)

Anadolu'da (Yapılarından) “Çift Cidarlı Kubbe” Örnekleri

Çalışmanın bu bölümünde, çift cidarlı kubbenin Anadolu'daki uygulama örneklerinden bazıları sunulmuştur. Zira bütün örnekleri burada zikretmek çalışmanın mahiyetini aşacağından belli başlı yapılar verilmiştir. Mimari yapılarda anıtsallık ve iç mekânda uhrevi bir hava yaratmak kaygısı ile kullanılan kubbe, çift cidarlı sistem ile yapıların dıştan algılanmaları ve dikkat çekmeleri konusunda da etkili olmuştur. Anadolu dışında örneklerini sunmaya çalıştığımız çift cidarlı kubbe deneyimi, tarihsel anlamda Anadolu'daki İslami Dönem yapıları ile eş zamanlı uygulandığı anlaşılmaktadır. Nitekim; Anadolu'da dilimli kubbe formları ile çift cidarlı kubbe sisteminin en erken uygulamalarını Mardin Artuklu dönemi yapılarında görmekteyiz.

Mardin Ulu Cami, Artuklular Döneminde 12. Yüzyılın başlarında enine plan şeması ile inşa edilmiştir (Altun, 2011, s.25). Caminin mihrap önü kubbesi içten tromplarla geçilen düz, dıştan ise dilimli kubbe ile örtülüdür. Fazla yüksek olmayan

kasnağın üzerine oturan kubbe, alt sırada küçük nişler oluşturacak biçimde hareketlendirilmiştir (Şekil 10).

Şekil 10. Mardin Ulu Camii ve Zinciriye Medresesi Örtü Sistemi

Dilimli ve çift cidarlı kubbesi ile dikkat çeken bir diğer yapı da Zinciriye Medresesi'dir (Altun, 2011, s.98). Artuklular Dönemine ait medresenin hem cami hem de türbe bölümünde yer alan mescidin üzerini örten kubbeler, içten tromplarla geçilen düz yarım küre, dıştan ise dilimli olarak çift cidarlı sistemle yapılmıştır (Şekil 11).

Zinciriye Medresesi ile malzeme, plan tipi ve süsleme bakımından büyük benzerlik gösteren Artuklular Döneminde yapımına başlanıp Akkoyunlular döneminde tamamlandığı ifade edilen Kasımiye Medresesi'nde de iki kubbenin çift cidarlı olarak uygulandığı dikkati çeker (Altun, 2011, s.105). Revak bölümünün köşe noktalarında simetrik bir anlayışla kurgulanmış odaları örten kubbeler, dıştan dilimli olup, yüksek kasnaklara oturmaktadır.

Şekil 11. Zinciriye Medresesi

Akkoyunlu Sultan Hamza'nın 1438-1439 yılında ölmeden önce kendisi için yaptırdığı belirtilen Hamza-i Kebir Türbesi'nin³ örtü sistemi de çift cidarlı kubbedir. Haçvari plan şemasına sahip türbenin orta mekânını içten tromplarla geçilen düz, dıştan ise dilimli kubbe örter. Kubbenin dıştan kasnağa oturduğu noktalarda sağır kemerlerle hareketlilik kazandırılmıştır (Şekil 12).

Şekil 12. Hamza-i Kebir Camii

³ Türbe olarak inşa edilen yapı, mescid işlevi ile kullanılmıştır (Yeşilbaş, 2014,s.163-182).

Anadolu’da İlhanlı dönemine ait Erzurum Yakutiye Kümbeti (1310) de çift cidarlı kubbe anlayışı ile inşa edilmiştir. Çift kubbe anlayışının en çok mezar anıtlarında uygulanması, sembolik bir anlamla İslamiyet’te ruhani ve dünyevi otoriteyi temsil ettiği söylenebilir.

Hasankeyf Zeynel Bey Türbesi’nin (1470’ler) (Şekil 13), silindirik gövdesin üzerini örten soğanvâri kubbesinde de aynı sistem uygulanmıştır. Türbede sırlı tuğla ve çini mozaik süslemeye sahip gövde ve yüksek kasnak Timurlu sanatı karakteristik özellikleri ile benzerlik göstermektedir (Yurttaş, 1996, s.121; Sevgi, Çetin ve Yılmaz, 2017, s.17).

Şekil 13. Hasankeyf Zeynel Bey Türbesi

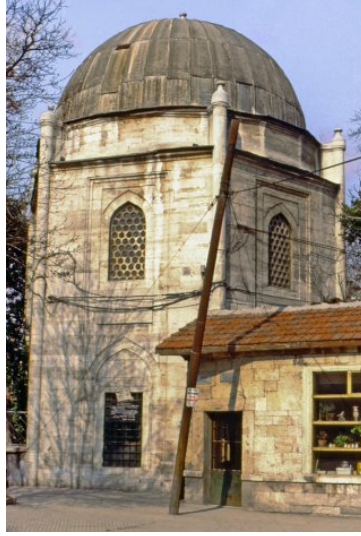

Yine Sinan’ın Kanuni için yaptığı türbede çift cidarlı kubbe; içten sekiz sütun üzerine kemerlere otururken, dıştan revaklı bir sistem üzerine oturmaktadır (Erçağ, 1989, s.224; Aslanapa, 1997, s.288) (Şekil 15). Sinan’ın farklı bir uygulaması olarak türbenin iki kubbe arasındaki kapalı galerisine çıkışı sağlamak için kapının iki yanındaki duvara gizlenmiş merdivenler yer almaktadır (Ünsal, 1982, s.83).

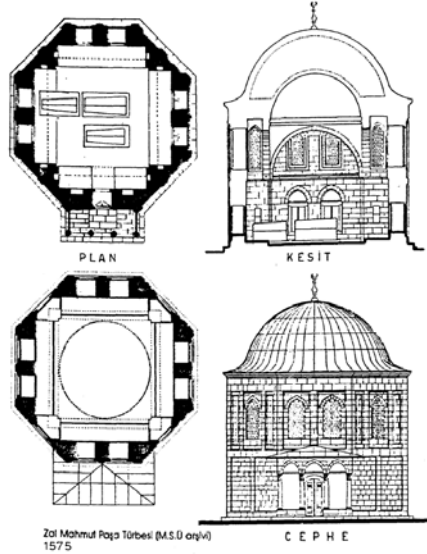
Şekil 15. Kanuni Sultan Süleyman Türbesi

1558 yılında inşa edilen altıgen planlı şemaya sahip Kara Ahmet Türbesi’nde (Şekil 16) kullanılan çift cidarlı kubbe sistemi, yapının dış görünüşüne dikey bir görünüm vermiştir (Eyice, 1989, s.115-116; Erçağ, 1989, s.223).

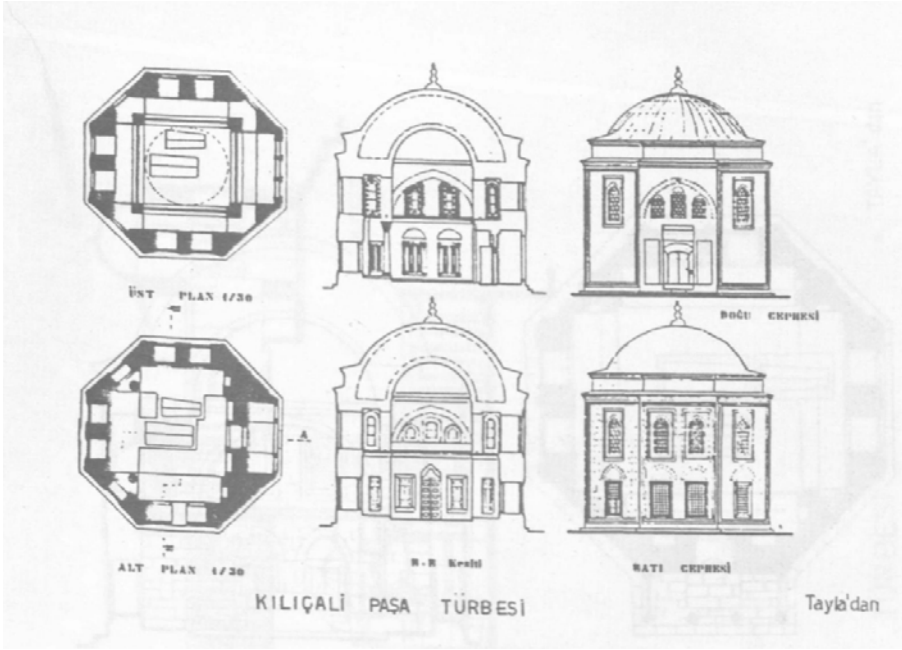
Şekil 16. Kara Ahmed Paşa Türbesi (Eyice, 1989)

Mimar Sinan'ın, Ayasofya Haziresinde inşa ettiği Şehzadeler Türbesi'nin⁵ ve Eyüp'te bulunan Zal Mahmut Paşa Türbesi'nin (Şekil 17) (Kuran, 1988, s.171), Kılıç Ali Paşa Türbesi'nin (Şekil 18) kubbe şemasında da çift kabuk sistemini kullandığı görülmektedir (Erçağ, 1989, s.223; Aslanapa, 1997, s.502-503).

Şekil 17. Zal Mahmut Paşa Türbesi Çizimleri (Erçağ, 1989)

⁵ Türbede III. Murad'ın dört oğlu ve bir kızı yatmaktadır (Erçağ, 1989, s.225).

Şekil 18. Kılıç Ali Paşa Türbesi Çizimleri (Erçağ, 1989)

Sinan'ın kalfası Davut Ağa'nın, 1599'da III. Murat için yaptığı, altıgen türbede de çift kubbe uygulaması karşımıza çıkmaktadır (Tümer, 2012, s.115) (Şekil 19). İç kubbe, altı sütun üzerine dış kubbe duvarlara oturmaktadır (Aslanapa, 1997, s.288). Her üç örnek yapının ortak özelliği biri yalnız dış, diğeri yalnızca iç mekânda algılanabilen iç içe iki ana kubbeden oluşmasıdır (Baş, 2018, s.30-32). Dış kubbe dıştaki ana duvarlar tarafından, iç kubbe ise çokgen planlı bir baldaken tarafından taşınmaktadır.

Şekil 19. III. Murat Türbesi (Baş, 2018)

Dalgıç Ahmet Ağa tarafından 1604 yılında yapımına başlanıp, 1608 yılında Sedfîkâr Mehmet Ağa zamanında tamamlanmış olan III. Mehmed Türbesi (Şekil 20), sekizgen planlı olup aynı örtü sistemine sahiptir (Çobanoğlu, 2003, s.413-414). Dıştaki kubbe duvarlara otururken, içteki kubbe sekiz sütun ve sivri kemerlerle taşınmaktadır.

Şekil 20. III. Mehmed Türbesi (Çobanoğlu, 2003)

Dulkadiroğulları Döneminde Alaüddeve Bozkurt Bey tarafından inşa edilen Adıyaman Ulu Camii, 19. Yüzyılda yıkılıp yeniden inşa edildiğinde, örtü sisteminde çift cidarlı kubbe uygulanır (Şekil 21). Mevcut yapı 19. Yüzyıla ait olup, içten kasnaksız dıştan dairesel kasnaklıdır (Altın, 2016, s.1243).

Şekil 21. Adıyaman Ulu Camii (Altın, 2011)

Değerlendirme ve Sonuç

Anadolu dışı, İslam coğrafyasında İran’da Büyük Selçuklu döneminde karşımıza çıkan çift cidarlı kubbe uygulaması, eş zamanlı veya farklı zamanlarda çevre coğrafyada da tercih edildiği anlaşılmaktadır. Özellikle, İlhanlılar döneminde geleneğe bağlı kalınarak kullanılan bu kubbe formu, gelişimini Timurlu ve Safevi döneminde sürdürmüştür. Büyük Selçuklu, Artuklu, Akkoyunlu, Memlûklü, Timurlu, Osmanlı gibi mimari anıtları ile döneme damgasını vurmuş ve yenilikler üreten devletler tarafından bir takım sembolik, estetik, pratik olma kaygıları sonucu bilinçli bir şekilde kullanılmıştır.

Anadolu dışında çift cidarlı kubbe formunun özellikle türbe yapılarında tercih edilmesine karşın Anadolu’da ise cami, medrese, türbe gibi yapı türlerinde kullanıldığı görülmektedir. Anadolu dışında uygulanan kubbe örneklerinde içte sade ve mütevazi ölçülere sahip kubbeyi dıştan yaklaşık içteki kubbenin yüksekliğine eş bir kasnak üzerine oturan sivri formda ikinci bir kubbe örter. Anadolu’daki örneklerle

baktığımızda iki cidar arasındaki mesafenin neredeyse yok denecek kadar az bıraktığı bu nedenle de dıştan abartılı bir görüntüye kavuşmadığı görülmektedir. İslam Mimarisinde çift cidarlı kubbelerin strüktürü ve işlevsel kullanılışı farklı uygulamaları içerdiği anlaşılabilir. Birlikte hepsi için yapılacak genelleme: anıtsal imajın temel unsurunu oluşturmuş olmalarıdır.

Bu kubbe sisteminin en gelişmiş ve en ihtişamlı örneklerini Timurlu Mimarisinde gördüğümüzü belirtmek gerekir. “Timurlu Rönesans’ı” olarak tanımlanan Timurlu çağı sanatı, mimari, teknik ve tasarım çeşitliliği bakımından İslam mimarisinin zirveye ulaştığı dönem olarak da kabul edilmektedir⁶.

Artuklu ve İlhanlı dönemine ait eserlerin, Timurlu mimarisinde gözlenen geometrik uyum, estetik, biçim, anıtsallık gibi kaygılar sonucu ortaya çıkan eserlere ilham kaynağı olduğu düşünülebilir. Özellikle İlhanlılar zamanında büyük bir beğeniyle kullanılan çift cidarlı örtü sisteminin, farklı varyasyonları ile içte kubbe, dışta külah sistemine sahip eserlerin kazandığı anıtsallık, Timur’u da etkilemiş olması muhtemeldir. Bu etkilenme bir süre sonra Timurlu mimarisinin karakteristik özelliklerinden bir kurgu olarak karşımıza çıkmıştır.

Timurluların mimariyi kendi hükümdarlıklarını anmak için iyi bir şekilde kullandıklarını ve yönettiklerini söyleyebiliriz. Her hükümdar veya yerel vali, kendi kutsal alanlarını, camilerini ve geçmişin kutsal adamlarına adanmış anıt binalarını, özellikle de ölümlerinden önce kendi şahısları için anıt mezarlarını inşa ettirdikleri anlaşılmaktadır. Bu durum dönemin mimarisinin anılmasında sağlam ve erişilebilir eserlerin ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır. Özellikle Türk ve İslam mimarlığında sadece bir kubbeye geçiş elemanı olarak kullanılan kasnaklar, Timurlu dönemi eserlerinde farklı bir amaca hizmet için kullanılmıştır. Prizmatik gövdenin üzerinde içteki ilk kubbe kabuğunu da örtecek kubbenin yerleştirilmesine imkân tanıyacak formda oldukça yüksek kullanılarak döneme ait bir özellik kazanmıştır. Yüksek kasnak üzerine oturtulan kubbeler, çinilerle kaplanarak dönem özelliğini pekiştiren birer unsur olmuştur (Golombek ve Wilber, 1988, s.112-114). Bazı örneklerde yüksek kasnak üzerindeki kubbeler, alttaki mekândan bağımsız olarak tasarlanan kendi başına bir yapı niteliği kazanmıştır. Bu dönemin kubbeleri; boyut, yüksek kasnak ve çini mozaik süsleme tercihi ile heybetli görünümlerinin yanı sıra sonsuzluğa ulaşmanın ifadesi gibi bir takım sembolik anlamları da yansıtmaktadır (Oktay Çerezci, 2020, s.706).

---

⁶ Bu bakımdan Timurlu dönemi kubbelerinin değerlendirmesi üzerinde ayrıca durulmuştur.

Timur’un dev boyutlu yapılara olan ilgisi ve anıtsallığa olan zaafı ile birleşince bir döneme damgasını vuran nitelik kazanmıştır. Timur’un mimari eserler üzerinde kişisel beğenisinin yanında, fethettikleri yörelerden isteyerek veya zorla gelen sanatçıların da etkisinin olduğu yadsınamaz. Timur’un sefer düzenlediği bölgelerden başkente sanatçı nakli eserler üzerinde farklı kültürlerin etkilerini arttırmıştır. Ma- veraünnehir, Kirman, İran, Suriye, Mısır, Hindistan, Anadolu coğrafyasından iste- yerek veya zorla getirilen mimari ustaların inşa etmiş oldukları eserlerde gelenekten izler görmek doğaldır. Aynı şekilde Timurlu sanat mirasının oluşumunda çalışan sanatçıların, hanedanın dağılmasından sonra farklı coğrafyalara göç etmek zorunda kalmaları, Osmanlı ve Safevi gibi devletlerin mimarisine derin etkiler bırakmıştır.

Yapıların karakterlerini geliştirmek ve heybet kazanmasını sağlamak amacıyla, dıştan çini malzeme ile kaplanan kubbeler, devlet otoritesinin bir temsili olmuşlar- dır. Bu durum Büyük Selçuklu, İlhanlı ve Timurlu Mimarisinde daha çok ön plana çıkmıştır. Artuklu, Memlûklü, Akkoyunlu ve Osmanlı Dönemi yapılarında işlev- selliğin ön planda tutulduğu, yapılarda çini malzeme dış kubbelerde kullanılmadığı gibi, yüksek kasnak ihtiyacı da hasıl olmamış, kesme taş malzemeli, daha sade ve gösterişten uzak bir form ile hayat bulmuştur. İstisnai bir örnek olarak Hasankeyf Zeynel Bey Türbesi’nde yüksek kasnak ve çini mozaik teknikli süslemenin uygula- nışıyla Timurlu Mimarisindeki örnekler ile benzerlik göstermektedir.

Anadolu örneklerinden Mardin’deki Ulu Camii, Zinciriye Medresesi ve Kası- miye Medresesi kubbeleri içten düz, dıştan dilimli-nervürlü kubbe ile Memlûk dö- nemi kubbeleri ile benzerlik göstermektedirler. Bu benzerlik, devletler arasındaki siyasi ilişkiler sonucu ortaya çıkan kültürel etkileşimin bir sonucu olarak yorumla- nabilir. Artuklu, Akkoyunlu ve Memlûklü kubbelerinde görülen dilimli kubbe for- munun Osmanlı’da Mimar Sinan’ın inşa ettiği, Yavuz Sultan Selim, Rüstem Paşa Türbesi, II. Selim Türbesi, Şehzade Mehmet Türbesi istisnaları dışında pek tercih edilmediği anlaşılmaktadır (Erçağ, 1989, s.213-252).

Osmanlı mimarisinde Mimar Sinan’ın inşa ettiği Kanuni Türbesi, Zal Mahmut Paşa Türbesi, Kılıç Ali Paşa Türbesi, Şehzadeler Türbesi ve II. Selim Türbesi ile Sinan’ın kalfası Davut Ağa’nın yaptığı III. Murat Türbesi çift cidarlı kubbe uygu- lamasından örneklerdir. Bu durum Sinan’ın, denemeci tutumunu türbe örtü siste- minde de sürdürdüğünü gösterir. Aynı zamanda geleneksel biçim ve plan şemala- rından ilham almakla birlikte⁷, bunlara katı bir biçimde bağlı kalmak yerine gerekli

⁷ Kubbetü-s Sahra, Mimar Sinan’ın mimarbaşılığında tamir edilmiştir. Filistin’e bizzat gittiğini belirleyen bir belge olmamakla birlikte, bu yapının biçimini ve özelliklerini bildiği kesindir, (Kuban, 1988, s.588).

gördüğü yerlerde farklı formlara yönelebilmıştır. Yarattığı formlar arasında işlevsel ve simgesel tasarım düzeyinde, kubbenin mekan düzenine hakim olması açısından çift cidarlı kubbe formunu da tercih ettiği dikkati çekmektedir.

Adıyaman Ulu Camii'nin 19. yüzyılda yeniden inşa edilirken bu kubbe sisteminin tercih edilmesi, geç dönem Osmanlı Mimarisinde de kullanım alanı bulduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, İran'da Büyük Selçuklular döneminde en erken örneklerini gördüğümüz çift cidarlı kubbe formu, kültürel aktarım yolu ile Anadolu'ya da taşınmış ve beğeniyle kullanılmıştır. Özellikle, kültürel etkileşim sonucu ürettikleri mimari formlar ile İran'da Büyük Selçukluların oluşturduğu mimarî stiline Osmanlı Mimarisinde yer edinmesinde Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletlerinin etkili oldukları söylenebilir (Kök, 2006, 50). Ancak bu kültürel taşıma ciddi bir yapısal değişimi beraberinde getirmemiştir. Kendi mimari üslubu içinde teknik değişikliğe sebep olmakla birlikte, form ve dışardan algılanması noktasında hiçbir zaman abartıya gitmemiştir. Doğu'da ise Hindistan'da Babürlü Devri İslam Sanatında da bu formun kullanılmasıyla çift cidarlı kubbe uygulamasının çok geniş bir coğrafyada kullanım alanı bulduğunu göstermektedir. Uygulamalarda, form ve malzeme bakımından bölgesel farklılıklar dikkati çekmekle birlikte değişmeyen husus; bu formun özellikle Türk İslam Mimarisinde her dönem tercih edilmiş olmasıdır. Yapı üzerinde yarım küre şeklinde yükselen çift cidarlı kubbenin çapı, yüksekliği ve şekli, dönem ve bölgelere göre çeşitlilik gösterdiği gibi devletlerin üslup özelliklerini belirleyici en önemli unsur olmuştur.

Kaynakça

- Aka, İ. (2000). *Timur ve devleti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Alan, H. (2007). *Bozkırdan cennet bahçesine Timurlular:1360-1506*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Altın, A. (2016). Geçmişten günümüze Adıyaman Ulu Camisi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(24), 1224-1268.
- Altın, A. (2011). *Mardin'de Türk devri mimarisi*. İstanbul: Mardin Valiliği Yayınları.
- Ashkan, M. ve Ahmad, Y. (2010). Discontinuous double-shell domes through Islamic eras in the Middle East and Central Asia: History, morphology, typologies, geometry, and construction. *Nexus Network Journal*, 12, 287-319.
- Aslanapa, O. (1997). *Türk sanatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Baş, M. (2018). Sultan III. Murat Türbesi. *Somuncu Baba Dergisi*, 218, 30-32.
- Başkan, S. (2013). Timurlu çağı türbe mimarisi hakkında. *Sanat Tarihi Dergisi*, 22(1), 1-23.
- Bayhan, A. A. (2002). Mısır'da Memlük sanatı. *Türkler*, 6,120-132.
- Behrens-Abouseif, D. (1996). *Islamic architecture in Cairo*. Cairo: Columbia University Press.

- Beksaç, E. (1996). Gûr-I Emîr. *İslam Ansiklopedisi*, 14,197-199).
- Beksaç, E. (2010). Tac Mahal. *İslam Ansiklopedisi*, 39, 337-339
- Bilici, Z. K. (2018). Asya rönesansı: Timurlu Çağı’nın mimarlık mirasını anlamak. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2), 5-13.
- Çobanoğlu, A. V. (2003). Mehmed III. Türbesi. *İslam Ansiklopedisi*. 28, 413-414.
- Çoruhlu, Y. (2009). Sultan Sencer Türbesi. *İslam Ansiklopedisi*. 37, 519-520.
- Donald, N. W. (1995). *The architecture of Islamic Iran The Ilkhanid period*. New Jersey: Greenwood Press.
- Erçağ, B. (1989).Mimar Sinan’ın inşa ettiği türbeler. *Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde Mimar Sinan ve Dönemi Sempozyumu, 5-8 Aralık 1988*, 220-252. İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Esin, E. (1989). Ahmet Yesevî Külliyesi. *İslam Ansiklopedisi*. 2, 162-163.
- Eyice, S. (1989). Ahmet Paşa Külliyesi. *İslam Ansiklopedisi*. 2, 115-116.
- Golombek, L. ve Wilber, D. (1988). *The Timurid Architecture of Iran and Turan*. Princeton N.J.: Princeton University Press.
- Golombek, L.ve Subtelny, M. (1992). *Timurid Art And Culture, Iran and Central Asia in the fifteenth century*. New York:Brill.
- Hanoğlu, M. (1983).Hoca Ahmed Yesevî Türbesi’in bugünkü durumu: Öncelikler, öneriler. *Vakıf Haftası Dergisi*, 10, 55-66.
- Kafesoğlu, İ. (2014). *Selçuklular ve Selçuklu tarihi üzerine araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kök, E. (2006). *Timurlu çağı sanatı ve Osmanlı mimarisi ile bir karşılaştırma denemesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi. Ankara.
- Kuban, D. (1988). Sinan’ın Dünya mimarisindeki yeri. *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri 1*. 581-624. İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları,
- Kuran, A. (1988). Mimar Sinan’ın külliyesi. *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri*. 165-175. İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Kurtbil, Z. H. (2009). Selim II. Türbesi. *İslam Ansiklopedisi*, 36, 418-420
- Lentz, T.W. ve Lowry, G. D. (1989). *Timur and the Princely vision: Persian art and culture inthe fifteenth century*. Los Angeles: Los Angeles County Museum of Art.
- Mülayim, S. (2002). Kubbe. *İslam Ansiklopedisi*. 26, 300-303
- Oktay Çerezci, J. Ö. (2020). Timurlu dönemi mimarisinde sembolizm. *History Studies, Doç. Dr. İlknur Mangır Karagöz Armağanı*, 12(2), 703-725.
- Orman, İ. (2010). Şehzade Külliyesi. *İslam Ansiklopedisi*, 38, 483-485.
- Orman, İ. (2012). Türbe. *İslam Ansiklopedisi*. 41, 464-466.
- Öney, G. (1981).İran ve Anadolu Selçuklu türbelerinin mukayesesi. *Yıllık Araştırmalar Dergisi*, 3, 41-48.
- Özgüdenli, O. G. (2007). Olcaytu Han. *İslam Ansiklopedisi*. 33, 345-347.
- Pope, A.U. (1965). *Persian architecture*. New York: George Braziller.
- Sayan, Y. (2009). Serahs. *İslam Ansiklopedisi*. 36, 539-542
- Selçuklu Mirası.(t.y). *Anasayfa*. 25.10.2020 tarihinde <http://www.selcuklumirasi.com> adresinden erişilmiştir.

- Sevgi, S. ; Çetin, M.; Yılmaz, M. (2017). Hasankeyf Zeynel Bey Türbesi'nin koruma ve kurtarma (taşıma) projesi. *Kârgir Yapılarda Koruma Ve Onarım Semineri IX*, 10-37.
- Tripadvisor. (t.y). *Anasayfa*. 12.10.2020 tarihinde <https://www.tripadvisor.com.tr> adresinden erişilmiştir.
- TRT AVAZ. (t.y) *Gur-i Emir Türbesi*. 20.10.2020 tarihinde <https://www.trtavaz.com.tr> adresinden erişilmiştir.
- Tümer, Ş. (2012). *Mimar Dâvud Ağa'nın hayatı, eserleri ve üslup anlayışı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi. Van.
- Ünsal, B. (1982). İstanbul türbeleri üzerine stil araştırması. *Vakıflar Dergisi*, 16, 77-120.
- Yeşilbaş, E. (2014). Mardin'de Hamza-i Kebir türbesi üzerine yeni değerlendirmeler. *Milel ve Nihal*, 11(2), 163-182.
- Yetkin S. K. (1965). *İslam mimarisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Yılmaz, K. (1997). Ahmed Yesevi'nin şöhreti ve tesiri. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3, 67.
- Yurttaş, H. (1996). Hasankeyf Zeynel Bey türbesi. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 3, 121-151.